

λήλων, οὕτω δὲ ἐκλείψῃ ἀπ' αὐτοῦ ὁ κόπος τῆς ἐπαγρυπνήσεως.

A. M^{os}.

ΠΕΡΙ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΟΥ¹

Μέλλων νὰ ὀμιλήσω περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παρὰ βᾶτου, δὲν προτίθεμαι νὰ ἀναλύσω καὶ ἀναίρεσω τὸ περὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου σύγγραμμα τοῦ κ. Κλέωρος *Ραγκαβῆ*, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον ἤγειρε θόρυβον. Τοιαύτην ἐργασίαν ἐθεώρησα ἀηδῆ, διότι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν δὲν εἶναι σοβαρὰ τις ἐργασία καὶ σπουδαία ἱστορικὴ μελέτη περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου προσώπου, ἀλλὰ μᾶλλον λίβελλος κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τὴν ὁποίαν ὁ κ. *Ραγκαβῆς* φαίνεται παντάπασιν μὴ ἐννοήσας, διότι μηδὲν εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς εἰσδύσας, νομίζει αὐτὴν συνιστάμεν εἰς ἐποουσιώδεις τινὰς ἐν αὐτῇ ἀπαντώσας ἰδέας, καὶ συνάμα συγγέει οἰκτρῶς Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην. Πῶς νὰ συζητήσῃ τις πρὸς ἄνδρα, ἀποφαινόμενον, ὅτι ὁ θεοῦ ἰδρυτῆς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι Ἀγαθὰγγελός τις² καὶ τὸ Κοράνιον ἀνώτερον τοῦ Εὐαγγελίου,³ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκείνου, περὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ ὁποίου εἰς Ῥενὰν ὠμολόγησεν, ὅτι εἶναι «ἡ ὑψίστη δημιουργία ἢ προελθούσα ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ὁ κάλλιστος κώδιξ τοῦ τελειοτάτου βίου, οἷου ἀνώτερον οὐδεὶς ἠθικολόγος ἠδυνήθη ποτὲ νὰ διατυπώσῃ;»⁴ Θέλω μᾶλλον ὀμιλήσει περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ὅπως ἀπλῶς, ἀνὰ χεῖρας κρατῶν τὴν δαδα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἐκτυλίξω ἐνώπιον ὑμῶν τὸν βίον αὐτοῦ, περὶ οὗ, ἀφοῦ ὅπως δῆποτε ἐγένετο κατ' αὐτὰς τοσοῦτος λόγος, πολλοὶ ἴσως θὰ ἔχωσι περιέργειαν νὰ γνωρίζωσι τίς ἦτο καὶ τί ἐπραξεν. Ἐμμέσως δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ μελέτη ἡμῶν αὕτη καὶ ὡς ἀπάντησις πρὸς τὸν κ. Κλέωνα *Ραγκαβῆν*, διότι ἐὰν ἐκ τῆς ἀπαθούς ἱστορικῆς ἐρεύνης περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν ἐξαχθῇ, ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὐτοῦ τοῦ νὰ κωλύσῃ τὸν μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἀρξάμενον θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ κράτος τῆς ἀρχαίας ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πλείστου μέρους τῶν κατοίκων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἤδη ἀποθανούσης ἐθνικῆς θρησκείας, ὑπῆρξε καὶ καθ' ἑαυτὴν παράλογος καὶ πολιτικῶς ἀσύνητος καὶ ματαία, καὶ ἀποδειχθῇ, ὅτι οὕτω κρίνουσι τὸν Ἰουλιανὸν οἱ κράτιστοι τῶν νεωτέρων χρόνων ἱστορικῶν, ἄνδρες, οἷος ὁ Γίββων π.χ., ἀνατρέπονται ἄρδην διὰ τῆς ἐτυμηγορίας τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης πᾶσαι αἱ ἀντίθετοι ἀποφάνσεις τοῦ ἡμετέρου νεαροῦ ἀπίστου.

Ἐν τῶν περιεργότερων μερῶν τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ πάλη μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία τὸ πρῶτον ὡς Ἰουδαϊκὴ ἄνευ πολλῶν ἀξιώσεων αἴρσεις παρὰ τῶν Ῥωμαίων θεωρηθεῖσα, ἀφίνεται ἐλευθέρᾳ ἐπ' ὀλίγον καὶ ἐξαπλοῦται· ἀλλὰ μόλις ἐννοήθη παρ' αὐτῶν ὁ ἀληθὴς αὐτῆς χαρακτήρ, ὅτι ἤρχετο, πλήρης θάρρους, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ἡ ἀλήθεια κατὰ τοῦ ψεύδους, ὡς ἡ μόνη λογικὴ καὶ ἀληθὴς θρησκεία, ὡς ἡ λατρεία τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ τῆς τάσεως νὰ κατανικήσῃ μὲν τὰς πεπαλαιωμένας εἰδωλολατρικὰς θρησκείας, τὰς θεοποιησάσας τὴν κτίσιν, ἀντικαθισταμένη δὲ ἀντ' αὐτῶν νὰ γενικευθῇ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, ἤρχισαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας τῆς ὑπὸ τοῦ κράτους προστατευομένης νὰ καταδιώκωσιν αὐτὴν εἴτε δι' ἐξεγέρσεων τῶν ὄχλων κατ' αὐτῆς παρὰ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων καὶ σοφιστῶν, εἴτε διὰ τακτικῶν παρ' αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων σχεδιαζομένων καὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων τοῦ κράτους ἀρχῶν διευθυνομένων διωγμῶν. Οἱ διωγμοὶ διαρκοῦσι τρεῖς ὅλους αἰῶνας, διαδέχονται δὲ ἀλλήλους ὁ εἰς φοβερῶτερος τοῦ ἄλλου· ποταμοὶ μαρτυρικῶν αἱμάτων χύνονται· ἀλλ' εἰς μάτην πάντα ταῦτα· τὰ θάρρος τῶν χριστιανῶν εἶναι ἄκαμπτον· οἱ διωγμοὶ ἀναδεικνύουσι λαμπρότεραν τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ ἐλκύουσι πρὸς αὐτοὺς τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν δικτῶν τῶν· ὁ δὲ ζήλος αὐτῶν πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθείας αὐξάνει ἀναλόγως τῶν προσκομμάτων, ἅτινα ἔθετον κατ' αὐτῆς· οὕτω δὲ ἡ καταδιωκομένη θρησκεία, ἀντὶ νὰ περιστέλληται, ἐξαπλοῦται ὁσημέραι περισσότερον, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τοῦ ἀπεράντου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ περιλαμβάνοντος τότε ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἦτο ἤδη χριστιανικόν! Ὁ χριστιανισμὸς διὰ τῶν καθαρῶν περὶ Θεοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς ἀληθειῶν του καὶ διὰ τῶν ἀρετῶν, αἳ ἔδειξαν τότε οἱ ὀπαδοὶ του ἐν τῷ μέσῳ τῶν πανταχόθεν θλίψεων, ἤρχισε νὰ κερδίξῃ οὐ μόνον τοὺς σοφωτέρους καὶ ἰσχυροτέρους ἐν τῇ τότε κοινωνίᾳ ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων τινὰς. Ἦδη ὁ Ἀλέξανδρος Σευῆρος (222—235) ἐτίμα τὸν θεμελιωτὴν τῆς νέας θρησκείας, κατατάσσων αὐτὸν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν παρ' αὐτοῦ τιμωμένων ἡρώων, ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Ἀραβὶς (249) τοσοῦτον ἠνύκει τοὺς χριστιανούς, ὥστε ἐπιστεύετο ὅτι ἐν τῷ κρυπτῷ ἦτο χριστιανὸς καὶ ὅτι ἐν καιρῷ νυκτὸς κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα μετέσχε κρυφίως ἐν Νικομηδείᾳ τῆς εὐχαριστίας. Ἐπι εὐνοῦστερος τοῖς χριστιανοῖς φαίνεται μετὰ ταῦτα ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πατὴρ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς, ὅστις ὡς Καῖσαρ ἐν Γαλλίᾳ παρεῖχε^ν

1. Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Φιλολογικῇ Συλλόγῳ Παρισσοῦ τῇ 30 δεκεμβρίου 1877.

2. Κ. *Ραγκαβῆ* Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, σελ. 505.

3. Ἀδελφί, 512.

4. Vie de Jésus, σελ. 35, ἐκδ. ζ'.

ειρήνην τοῖς χριστιανοῖς ἐν ᾧ χρόνῳ (303) οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ Διοκλητιανός, Μαξιμιανός καὶ Γαλέριος ἐμαίνοντο μάλιστα ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ὁ Κωνσταντῖος ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐκλεκτικούς ἐκείνους ἐθνικούς, οἵτινες ἐκ πάντων τῶν θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφημάτων ἐξέλεγον τὸ αὐτοῖς ἀληθές καὶ ὀρθὸν δοκοῦν καὶ εἰς ἴδιον σύστημα συνηρολόγουν. Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὃν εἶχε προορίσει ἡ Θεία Πρόνοια, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς τὸ ὄργανον, δι' οὗ ἡ ἀληθὴς θρησκεία ἐμελλεν δριστικῶς νὰ θριαμβεύσῃ ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, ὅστις ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας ἀφοσιωθείς εἰς τὸ νέον θρήσκευμα, οὐ μόνον τῷ 313 μετὰ τοῦ συνάρχοντος αὐτοῦ Λικινίου παρέσχε διὰ τοῦ περιφήμου διατάγματος τοῦ ἔτους τούτου εἰρήνην τῇ ἀπὸ τριῶν αἰῶνων καταδιωκομένη ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅτε τῷ 323 ἐγένετο μονοκράτωρ, ἀνύψωσε τὸν χριστιανισμόν εἰς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, πλεῖστα αὐτῇ παρασχὼν προνόμια. Ἐκτοτε ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη μέγα πληθος ἐθνικῶν ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ· οἱ ναοὶ τῶν εἰδώλων ἤρχισαν νὰ ἐρημοῦνται· ἡ δὲ ἐθνικὴ θρησκεία καὶ ἐσωτερικῶς ἡττηθεῖσα διὰ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐξωτερικῶς διὰ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, ἤρχισε ταχεῖ τῷ βήματι νὰ καταπίπτῃ, ἂν καὶ, καὶ τοῦτο λέγομεν πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντῖνου, ἀπῆξίωσεν οὗτος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἢν οὗτοι εἶχον μεταχειρισθῇ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντῖνου καὶ ἰδῖως ὁ βίαιος Κωνσταντῖος, ἀφ' οὗτου μάλιστα ἀπέβη μονοκράτωρ, παρὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς των, ἐζήτησαν βιαίως νὰ ἐξαλείψωσι τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἀπαγορεύοντες διὰ νόμων τὰς ἐθνικὰς θυσίας καὶ ἐπιβάλλοντες θάνατον κατὰ τῶν θυόντων. Τότε δὲ ἐν πολλαῖς χώραις ἐκλείσθησαν ἢ κατεστράφησαν ἢ εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας μετεβλήθησαν πολλοὶ ἐθνικοὶ ναοί. Οὕτως οἱ ἐθνικοὶ ἐπὶ Κωνσταντῖου ἐτέλουν περίπου ἐν ἡ καταθλιπτικῇ θέσει ἦσαν οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν διωκτῶν των αὐτοκρατόρων. Ἄλλ' ἐνῷ τὸ μαρτυρικὸν αἶμα ἔδωκε νέαν ζωὴν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ διωγμοὶ δὲν ἤγειραν ἐκ τῆς πτώσεως τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Ἡ πτώσις αὐτῆς ἦτο τέλειος θάνατος, οὐδεμίαν πλέον παρέχων ἐλπίδα. Μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Νικομηδείᾳ καὶ ταῖς μεγάλαις ἐν γένει πόλεσιν ὑπῆρχον ἐπιφανεῖς τινες οἰκογενεαὶ, αἵτινες ἵνα τηρήσωσι τὰς οἰκογενεακὰς των παραδόσεις, ἐνέμενον εἰς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα, καὶ τινες σοφοὶ ἢ μᾶλλον σοφισταί, οἵτινες μὴ δυνάμενοι ἐκ προκαταλήψεως νὰ ἐνοήσωσι, πῶς ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ τι σοφὸν, καὶ μὴ ἀξιούντες ὡς ἐκ τούτου ἐμβριθοῦς σπου-

δῆς τὸν χριστιανισμόν, ἠγνόουν τὴν ἀληθῆ οὐσίαν του, καὶ ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς μίγμα τι ἐκ τῶν διαφορωτάτων δεισιδαιμονιῶν, τὸναντίον δὲ ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ὡς συνδεδεμένην μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, πρὸς ἣν ἔτρεφον τελείαν ἀφοσίωσιν. Ἐκ τῶν δύο τούτων τάξεων κυρίως καὶ τῶν ἀμαθῶν χωρικῶν ἀπετελεῖτο τότε ἡ ἐθνικὴ μερίς ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, ἣτις ἀπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Κωνσταντῖου ἐβλεπεν ἑαυτὴν ὀσημέραι μειουμένην καὶ ἐν τελείῳ ἀπελπιστικῇ θέσει τελοῦσαν. Μόνος εἰς νέος αὐτοκράτωρ κατὰ τοῦ νικηφόρου χριστιανισμοῦ κηρυττόμενος ἠδύνατό πῶς νὰ ἀναπτέρωσῃ πάλιν τὰς ἐλπίδας τῆς μερίδος ταύτης. Καὶ τοιοῦτος πράγματι παρουσιάζεται ὁ τὸν Κωνσταντῖον διαδεξάμενος Ἰουλιανός, ὁ διὰ τὴν παράβασιν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀποστασίαν παραβάτης καὶ ἀποστάτης κληθεῖς, εἰς οὗ τὸν βίον μεταβῶμεν νῦν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο υἱὸς Κωνσταντῖου, τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντῖνου τοῦ μεγάλου. Ὅτε ὁ βίαιος Κωνσταντῖος, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντῖνου, ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἵνα ἀσφαλισθῇ ἐν τῷ θρόνῳ του, διέταξε νὰ φονεύσωσι πάντας τοὺς συγγενεῖς του τῷ 337 μ. Χ. Ὁ οἶκος τοῦ Κωνσταντῖου κατεστράφη τότε ἐξ ὀλοκλήρου, μόνοι δὲ υἱοὶ του ὁ ἐξαετῆς Ἰουλιανὸς καὶ ὁ ὀλίγῳ πρεσβύτερος Γάλλος, διὰ τὴν μικράν των ἡλικίαν ἀνεπίφοβοι νομισθέντες, παρωράθησαν ὑπὸ τῶν φονεῶν καὶ ἐσώθησαν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπὶ βραχὺν χρόνον κατέφυγε τότε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀρεθοῦσης Μάρκον, μετὰ δὲ ταῦτα ἔζη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐν τοῖς κτήμασι τῆς ἡδῆ πρὸ πολλοῦ ἀποθανούσης μητρὸς των ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ὡς παιδαγωγοῦ αὐτῷ ὀρισθέντος Μαρδονίου, ἀρχαίου πεπειραμένου δούλου, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ μετρίαν τινα καὶ ἀτελῆ ἀνατροφήν. Δι' αὐτοῦ ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον τὸν Ὅμηρον. Μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἐπεσκέφθη ὁ Ἰουλιανὸς τὰς σχολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀπέδειξεν ἔκτοτε πολὺν ζῆλον πρὸς τὰς σπουδὰς. Ἀκούων τὴν φήμην τοῦ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάσκοντος ῥήτορος Λιβανίου, ἤθελε νὰ ἀκροασθῇ καὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖος, ὅστις καὶ ἐνεκα θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἀπεστρέφετο τοὺς ἐθνικούς, καὶ ἐνεκα πολιτικῶν λόγων ὑπόπτως ἔχων πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, δὲν ἤθελε νὰ βλέπῃ σχετιζόμενον αὐτὸν πρὸς τὴν ἐθνικὴν μερίδα, δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ τοῦτο. Ἄλλ' ὅ,τι ἐφοβείτο ὁ Κωνσταντῖος, συνέβη καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεώς του. Ὁ Νικοκλῆς, ὁ δοθεὶς τῷ Ἰουλιανῷ διδάσκαλος τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἦτο ἀνὴρ μόνον ὑπὸ τὸ πρόσχημα χριστιανός, πράγματι δὲ ἐθνικός, εἰ-

δήμων δὲ ἀκριβέστατος τοῦ Ὀμήρου ὢν,¹ εἰζήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν τότε συνήθη τρόπον τοῦ ἐξηγεῖν τὸν μέγαν ποιητὴν, καθ' ὃν ὑπὸ τοῦ λαμπροῦς μύθου αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ νοῆ τις βαρυτάτας δὴθεν φιλοσοφικὰς ἀληθείας. Ἐν δὲ τῇ ῥητορικῇ εἶχε διδάσκαλον τὸν ῥήτορα Ἐκκῆσιον. Ὁ εὐφυὴς Ἰουλιανὸς ἐποίει τηλικαύτως προόδους ἐν ταῖς σπουδαῖς του, ὥστε ἡ κοινὴ περιέργεια ἤρχισε νὰ στρέφεται πρὸς αὐτόν. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑποψίας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἐφοβείτο πολὺ μὴ πῶς οἱ νέοι ἀνεψιοὶ του κερδίωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ. Ἴνα καταστήσῃ λοιπὸν αὐτοὺς ἀβλαβεῖς, διέταξε νὰ μεταβῶσι καὶ διατρίβωσι τοῦ λοιποῦ ὡς ἐν ἐξορίᾳ εἰς τὸ ἐν Καππαδοκίᾳ φρούριον Μάκελλον. Ἐνταῦθα μένοντες ἐπετηροῦντο αὐστηρῶς, ἡ δὲ ἐκπαίδευσίς των ἐσκόπει νὰ παρασκευάσῃ αὐτοὺς πρὸς τὸ κληρικὸν στάδιον, εἰς ὃ διὰ τὸ ἀσφαλέστερον εἶχεν αὐτοὺς προουρίει ὁ θεὸς των. Ὁ Ἰουλιανὸς μάλιστα προυχειρίσθη ἐκεῖ καὶ εἰς ἀναγνώστην, ὅπερ ἔργον ὑπεχρέου αὐτόν νὰ ἀσχολῆται πλείοτερον περὶ τὴν μελέτην τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη παρ' αὐτῷ γνῶσις τῆς Γραφῆς, τοῦλάχιστον τοῦ γράμματος αὐτῆς· διότι εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῆς οὐδόλως ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ, οὐδὲ ὠδηγήθῃ εἰς τοῦτο παρά τινος. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπεβάλλετο τρόπον τινὰ αὐτοῖς διὰ τῆς βίας. Καὶ αὐτὰ τὰ παίγνια των ἔπρεπε νὰ ἔχωσι θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Οὕτω παίζοντες καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλόμενοι, ἔκτισαν οἱ δύο ἀδελφοὶ ναῖσκον τινὰ εἰς τιμὴν τοῦ μάρτυρος Μάμαντος. Ἡ τοιαύτη θεδικασμένη ἀνατροφή μόνον ἐπὶ τὸν βραδύνουν Γάλλον ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροήν τινα· παρὰ τῷ εὐφυστέρῳ δὲ καὶ ἀνεξαρτησίαν πνεύματος ποθοῦντι Ἰουλιανῷ ἔσχεν ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἦρχισε νὰ συλλαμβάνῃ ἀπέχθειαν πρὸς τὸν ἐπιβαλλόμενον αὐτῷ χριστιανισμόν· ἐτέρωθεν δὲ τὸ μῖσος, τὸ ὅποιον δικαίως ἔτρεφε πρὸς τὸν Κωνσταντίνον, τὸν φονέα τοῦ πατρὸς, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν συγγενῶν του, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ στραφῇ καὶ κατὰ τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἣν οὗτος ἤθελε δι' ὅλων τῶν βαιῶν μέσων νὰ ἐπιβάλλῃ τοῖς πᾶσι. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν ὑπόκρισιν παρὰ πολλοῖς τῶν τότε χριστιανῶν, οἵτινες εἶχον ἀσπασθῆ τὸ νέον θρησκευμα ὡς ὑπὸ τῆς πολιτείας προστατευόμενον μόνον ἐκ συμφέροντος, τὸν φανατισμὸν τοῦ ὄχλου τὸν πολλαχοῦ δειχθέντα ἐν τῇ καταστροφῇ τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν ναῶν, πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων ὄντων τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, τὰς διαιρέσεις τῶν χριστιανῶν ἔνεκα τῶν ἀρειανικῶν καὶ ἄλλων ἐρίδων, καὶ τὰ εἰς ὑψίστον βαθμὸν ἐξημμένα πάθη μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, τῶν ἐπισκόπων, καὶ θὰ ἐννοήσητε πῶς

παρενόησεν ὁ Ἰουλιανὸς τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πῶς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐγεννήθη ἀποστροφή τις πρὸς τὴν θρησκείαν ταύτην. Οἱ αὐτοὶ δὲ λόγοι, οἵτινες ἀπεμάκρυνον αὐτόν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὄθουν αὐτόν πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου πολεμουμένην, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἤδη καὶ διὰ τῆς σπουδῆς τοῦ Ὀμήρου καὶ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας· διότι ὅσον ἐμποδιζέτο αὐτῷ ἡ σπουδὴ αὐτῆ, τοσοῦτον ζωηρότερα ἐγεννᾶτο ἐν αὐτῷ ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτήν, καθότι ἡ πρὸς τι ἀπαγορευσις χρησιμεύει συνήθως ὡς δέλεαρ πρὸς τὸ ἀπαγορευόμενον. Ἐνῶ ὁ Κωνσταντίνος ἐφρόνει, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἠσχολεῖτο εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, οὗτος ποριζόμενος κρυφίως χειρόγραφα ἐλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων, εἰς τὴν μελέτην τούτων ἀφιέρου τὸν πλείοτερον χρόνον. Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ πῶς ὁ ὡς χριστιανὸς ἀνατραφεὶς Ἰουλιανὸς ἀπέβη ἀνεπαισθήτως καὶ κατὰ μικρὸν ἐχθρὸς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀπέκλινεν εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Οὕτως ἐνοοῦσι τὴν ἐν τῷ Ἰουλιανῷ ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν πάντες οἱ ἱστορικοὶ. Ὁ Γίββων,¹ ὅστις μὴ συμπαθῶν παντάπασιν πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν χρόνων ἐκείνων, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μεροληπτικῶς ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν χριστιανῶν, λέγει περὶ τούτου τὰ ἐξῆς· «ὁ γλυκὺς καὶ ἡπιος χαρακτῆρ τοῦ Ἰουλιανοῦ συνῆδε μὲν πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἐθαγγελίου, τὸ δὲ χριστιανικὸν θεολογικὸν σύστημα, τὸ ὅποιον ἐξήγει τὴν μυστηριώδη οὐσίαν τῆς θεότητος, καὶ ἤγειρε διὰ τὸ μέλλον ἄπειρον ἄποψιν ἀοράτων κόσμων, ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν περιέργειαν τοῦ πνεύματός του, ἀλλὰ τὸ ἀνεξάρτητον πνεῦμα του δυσκόλως ἤθελε νὰ ὑπαχθῆ εἰς τὴν παθητικὴν ὑπακοήν, ἣν ἀπῆτουν ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας οἱ φίλαρχοι λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες ἀνύψουν εἰς νόμου τῆς ἐκκλησίας τὰς προσωπικὰς των γνώμας· ἠπειλοῦν δὲ εἰς τοὺς ἀντιπάλους των αἰωνίου ποινας, καὶ ὑπαγορεύοντες αὐτῷ τὸ τί εἶχε τὴν αἰδέαν νὰ σκέπτηται, νὰ λέγῃ καὶ νὰ πράττῃ, καὶ διὰ τῆς βίας ἀποκρούοντες τὰς ἀπορίας καὶ καταπιέζοντες παρ' αὐτῷ μεγάλως τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐρεύνης, διέθεσαν αὐτόν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, δυσμενῶς κατὰ τοῦ κύρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀδηγῶν του. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνετράφη ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν σκανδάλων τῆς διὰ τοῦ Ἀρείου ἐγερθείσης ἐριδος. Αἱ σφοδραὶ συζητήσεις τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀνατολῆς, αἱ συχναὶ μεταβολαὶ τῶν συμβόλων των, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐλατήρια, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο ὅτι ἐκίνουν αὐτοὺς, ἔπεισαν ἐπὶ τέλους αὐτόν, ὅτι οὗτοι ἢ δὲν ἐνόησαν ἢ δὲν ἐπίστευον τὴν θρησκείαν, δι' ἣν ἡ

1. Λιβαν. παραινέσ. πρὸς Ἰουλ. Vol. I, σελ. 459. «Εἰδὼς εἴπερ τις τῆς Ὀμήρου γνώμης τὰ ἀπόρητα».

1. Histoire de la décadence de l'Empire romain. I, σελ. 518, ἐκδ. γαλλ. τοῦ Buchon 1842.

γωνίζοντο τοσοῦτον ἐμπαθῶς. Ἄντι νὰ ἀκροῶται λοιπὸν προθύμως τὰς ἀποδείξεις ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἥτις προθυμία δύναται νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς νέαν βαρύτητα, ἤκουεν αὐτὰς μετὰ δυσπιστίας. Ταῦτα πάντα ἐνεποίησαν αὐτῷ ἀνυπέροχτόν τινα ἀποστροφὴν πρὸς τὸν χριστιανισμόν.»

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἀποθῆ ἔν τῃ καρδίᾳ του σχεδὸν ἐθνικὸς, ἐν ᾧ φανερώς φοβούμενος τὸν Κωνσταντίνον ὑπεκρίνετο τὸν χριστιανὸν, ὅτε μετὰ ἐξαετῆ ἐξορίαν κατὰ τὸ ἰεῖτος τῆς ἡλικίας του, ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ ἐπαρέλθῃ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς Κωνσταντινούπολιν (τῷ 350 μ.Χ.). Ὁ Κωνσταντίνος ἤρchiσε νὰ πείσῃται ὅτι οὐδέναι κίνδυνον διέτρεχεν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ εἰς μὲν τὸν Γάλλον, ἀναδειχθέντα παρ' αὐτοῦ Καίσαρα, ἀνετέθη ἡ διοίκησις μέρους τῆς Ἀσίας, τῷ δὲ φιλομούσῳ Ἰουλιανῷ ἐπετράπη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς σπουδὰς του ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀπηγορεύετο ὅμως αὐτῷ καὶ πάλιν νὰ ἀκροασθῇ τῶν μαθημάτων τοῦ ἐπιφόβου Λιβανίου. Ὅτε δὲ ὁ Κωνσταντίνος τῷ 351 ἕνεκα τοῦ πολέμου πρὸς τὸν σφετεριστὴν τῆς ἀρχῆς Μαγνέντιον ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν δύσιν, ἔκρινεν ἐπικίνδυνον νὰ ἀφήσῃ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του εἰς τὴν πρωτεύουσάν του κράτους τὸν Ἰουλιανόν, πρὸς ὃν πᾶσα ὑπόψια ἐκέντρωε, δὲν εἶχεν ἐκλίπει, ἐνόσῳ μάλιστα ἐβλεπεν, ὅτι ἕνεκα τῆς εὐφυΐας του καὶ τῆς παιδείας του εἴλυε πάλιν τὴν προσοχὴν τῶν πολλῶν πρὸς ἑαυτόν. Παρήγγειλε λοιπὸν αὐτῷ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἐκεῖσε μεταβαίνων δὲν θέλει ἀκροασθῇ τῶν μαθημάτων τοῦ αὐτόθι πρὸ μικροῦ ἀποκαταστάτος Λιβανίου. Καὶ κατὰ γράμμα μὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του, διότι δὲν μετέβαινεν εἰς τὰς παραδόσεις του, ἀλλὰ κρυφίως ἐπρομηθεύετο τὰ χειρόγραφα τῶν μαθημάτων αὐτοῦ. Τὰ συγγράμματα ταῦτα τοῦ Λιβανίου, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν λειψάνων αὐτῶν, δὲν εἶχον μὲν πολλὴν καθ' ἑαυτὰ ἀξίαν, διότι ἦσαν πτωχὰ ὡς πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθητά, καὶ ὡμοιάζον μᾶλλον πρὸς ῥητορικὰ γυμνάσματα ἢ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ τὸ ἥδη οὕτω προδικαθεμιμένη καὶ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ συνεπάθει, ὥστε εὖρισκε τροφὴν εἰς αὐτά. Ὁ Κωνσταντίνος ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του κατῴρθου πάντοτε νὰ συμβαίη ἐκεῖνον, τὸ ὅποιον ἤθελε νὰ ἀποφύγῃ. Ἐν ὅσῳ ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦτο δύσκολον αὐτῷ νὰ συνδεθῇ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν αὐλικῶν μετὰ τῶν ἐθνικῶν, οἵτινες ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἦσαν τότε περιστάλμενοι καὶ πεφοβημένοι. Ἄλλ' ἐν Νικομηδείᾳ, ὅπου ἐστάλη, οἱ ἐθνικοὶ ἐνήργουν τολμηρότερον, καὶ ἠδύνατο εὐκολώτερον νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσεις πρὸς αὐτούς. Καὶ πράγματι ἐναυθῆα συνεβῆ στενωῶς ὁ Ἰουλιανὸς μετὰ τῆς ἐθνικῆς με-

ρίδος. Οἱ Πλατωνικοὶ ἐν Παργάμῳ καὶ ἐν Ἐφέσῳ Αἰδέσιος, Χρυσάνθιος, Εὐσέβιος, Μάξιμος καὶ ἄλλοι, διετήρουν μετὰ τῶν ἐν Νικομηδείᾳ ἐθνικῶν στενὴν κοινωνίαν καὶ δι' αὐτῶν ἐπενήργουν ἡσύχως καὶ ἀθορύβως ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἰουλιανοῦ. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι, οἵτινες ἀντετίθεντο κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας ξένης τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ, καὶ νομίζοντες ἀναποσπάστως ἠνωμένην τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν μετὰ τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς θρησκείας, ἐξ ὑπερβολικῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πρώτην, ἐπέμενον ὑπερασπίζοντες καὶ τὴν δευτέραν, οὐ μόνον ἐζήτουν νὰ μεταδώσωσι τῷ Ἰουλιανῷ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας, ἀλλὰ δεικνύοντες αὐτῷ καὶ προφητείας περὶ μέλλοντος ἐπικειμένου θριάμβου τῶν ἀρχαίων θεῶν, ἐζήτουν νὰ πείσωσιν, ὅτι αὐτὸς εἶναι τὸ παρὰ τῶν Θεῶν ἐκλελεγμένον ὄργανον πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ θριάμβου τούτου. Ὁ φανατικώτερος πάντων τούτων τῶν σοφιστῶν, ὁ Μάξιμος, ἦλθεν ἐπίτηδες ἀπὸ Ἐφέσου, ἵνα μύσησιν τὸν Ἰουλιανόν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς τέχνας τῆς μαγικῆς καὶ μαντικῆς· διότι οἱ λεγόμενοι οὗτοι φιλόσοφοι δὲν ἀπηξίουσαν νὰ μεταχειρίζονται καὶ μαγικὰς τέχνας. Ὁ Μάξιμος συνδεθεὶς στενωῶς μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰωνίαν, ὅπου οἱ ἐκεῖ ἱεροφάνται ἐμύησαν αὐτὸν εἰς τὰ ἑαυτῶν μυστήρια. Ὁ Ἰουλιανὸς ἠσπάσθη τελείως τὰς ἰδέας τῶν σοφῶν τούτων.

Ἴσως πολλοὶ θὰ νομίζωσιν, ὅτι οἱ νεοπλατωνικοὶ οὗτοι φιλόσοφοι, ὡς ἀληθεῖς σοφοὶ, ἠσπάζοντο φιλοσοφικὴν τινα θρησκείαν, τὴν φυσικὴν καλουμένην, τὴν συνισταμένην εἰς τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἀληθείας τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, τῆς προνοίας, τῆς πνευματικότητος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, καὶ ὅτι ὡς οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ Ἀναξαγόρας, Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης ἀντετάσσοντο εἰς τὴν πολυθεϊάν καὶ εἰδωλολατρείαν. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ κατήνησαν μὲν καὶ οἱ νεοπλατωνικοὶ οὗτοι κατ' ἀρχὰς ὡς ὁμοίαν τινὰ περὶ Θεοῦ ἰδέαν τῇ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἐπεχείρησαν ἐπὶ τὸ λογικώτερον νὰ ἐρμηνεύσωσι τοὺς μύθους τῆς εἰδωλολατρίας· ἀλλὰ πρῶτον αἱ ἐρμηνεῖαι αὐταὶ ἐπ' ἄπειρον αὐτογνωμόνως τροπολογούμεναι, οὐδὲν δριστικὸν καὶ σπουδαῖον σύστημα ἠδύνατο νὰ δημιουργήσωσιν· ἔπειτα περιέπεσαν οἱ νεοπλατωνικοὶ οὗτοι καὶ εἰς ἕτερον φοβερὸν λαβύρινθον· διότι ἠθέλησαν μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τῶν νὰ συνδέτωσι καὶ συνδιαλλάξωσι τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα μεθ' ὅλων τῶν μύθων του, καὶ νὰ συνδυάσωσι τὴν ἰδέαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ μετὰ τῆς ὑπάρξεως πολλῶν κατωτέρων θεῶν καὶ δαιμόνων, ὅπως ἐδίδασκεν ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ τὴν πνευματικὴν λατρείαν μετὰ τῆς ποικίλης μαγείας καὶ γοητείας τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων.

Μεταχειριζόμενοι δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτηδεύωσι καὶ ἀναιδῶς τὰ παραλειπόμενα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ἰδίως ἐν Ἐφέσῳ καὶ Ἐλευσίνι, ἡξίου, ὅτι ἠδύνατο νὰ εἰσδύσων ἐἰς τὰ ἀπόρητα τοῦ μέλλοντος, νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν των εἰς τοὺς κατωτέρους δαίμονας, νὰ ἔρχονται εἰς κοινωσίαν μετὰ τῶν οὐρανίων θεῶν, καὶ ἀπκλλάσσοντες τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τῶν ὕλικῶν αὐτῆς δεσμῶν, νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτὸ τὸ ὑπέρτατον θεῖον πνεῦμα σχέσιν. Τοιαύτη ἀλλόκοτος σύγχυσις φιλοσοφίας, μυθολογίας καὶ θαυμασιοποιίας ἔλαβε χώραν ἐν ταῖς κεφαλαῖς τῶν φιλοσόφων τούτων. Ἐνῶ ἄφ' ἐνὸς ὁμολογοῦν τὴν ὑπαρξὴν ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, τελειοτάτου, ἰοράτου, ἀκαταλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἄφ' ἑτέρου κατήντων νὰ προσβέβωσιν, ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ὄν παρήγαγε πολλοὺς ὑποδεστέρους θεοὺς, τὸν Ἄρην, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τοὺς λοιποὺς γνωστοὺς ἀρχαίους θεοὺς, νὰ πιστεύωσι δὲ, ὅτι εἰς τοὺς θεοὺς τούτους ἐπέτρεψε τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ὄν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιγείου ἡμῶν κόσμου ἐπίστευον, ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι αἱ δημωδέστεραι τῶν ἐθνικῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν ἠδύνατο σπουδαίως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφικώτεραν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν.¹ Τὸ μάταιον καὶ γελοῖον τοιοῦτου ἐπιχειρήματος τῶν νεοπλατωνικῶν, τοῦ συνδυασμοῦ δηλ. τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας, καταφαίνεται ἰδίως ἐν τῇ βεδιασμένη ἐξηγήσει τῶν μύθων ταύτης, ἐκ τῶν ἀτοπωτάτων καὶ ἀκολαστοτάτων τῶν ὁποίων πολλὰκις ἐζήτουν νὰ ἐξαγάγωσι ὑψηλὴν τινα φιλοσοφικὴν ἢ ἠθικὴν διδασκαλίαν. Οὕτως ἐζήτουν ἐκ τοῦ μανικῶ ἔρωτος τῆς Κυβέλης πρὸς τὸν Ἄτυν, ἐκ τῆς γυμνότητος τῆς πανδήμου Ἀφροδίτης καὶ ἐκ τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς νὰ πορίζωνται ἠθικὰς διδασκαλίας!² Καὶ ὅμως τοσοῦτον εἶχε διαφθαρῆ ἡ κρίσις τοῦ ἄλλως εὐφυοῦς Ἰουλιανοῦ διὰ τῶν σοφιστῶν τῶν χρόνων τούτων, ὥστε νὰ εὕρισκῃ τὸ ἄθλιον τοῦτο συμπλήρημα τῶν ἀντιφατικῶν τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν ἀτοπωτάτων διηγημάτων λογικώτερον, ὑψηλότερον καὶ ἠθικώτερον τῆς διδασκαλίας τῆς ἀγίας Γραφῆς, τῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἢ αἱ θεμελιωδέσταται ἀρχαὶ εἶναι αἱ ὑψηλαὶ ἐκείναι θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀλήθειαι τοῦ δεκαλόγου, αἱ ἐπιτάσσουσαι τὴν λατρείαν πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ διαγράφουσαι ὡς ὑψιστονκαθῆκον τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸν πλησίον, τὸ οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις καὶ τὰ λοιπὰ ἠθικώτατα παραγγέλματα νὰ εὕρισκῃ τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο συμπλήρημα λογικώτερον, ὑψηλότερον καὶ ἠθικώτερον τοῦ Εὐαγγ-

γελίου, οὔτινος ἢ οὐσίας εἶναι ἢ ἀπὸ καρδίας καθαρῶτατῃ ἀγάπῃ πρὸς τὸν Θεόν, τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἢ ἀγάπῃ πρὸς τὸν πλησίον, ἢ ἀριλοκερδῆς φιλαδελφία, τὸ «μὴ γνῶτω ἢ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ σου,» τὸ «ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταραμένους ὑμᾶς, κελῶς ποιεῖτε τοὺς μισούντας ὑμᾶς, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς,» καὶ «ἔσεσθε τέλειοι, ὡς περ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν!» Βεβαίως ὁ Πλάτων, ὅστις κατεδίκασεν ὡς γνωστὸν τοσοῦτον τὴν ἐθνικὴν μυθολογίαν, καὶ τοσοῦτον ἀφιλόσοπον εὕρισκε τὴν εἰδωλολατρείαν, ὥστε ἐν τῇ Πολιτείᾳ του¹ ὀρίζει, ὅτι οἱ νέοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναγινώσκωσι τοὺς μυθολόγους, ἵνα μὴ διαφθειρῆται ἡ περὶ Θεοῦ δοξασιῶν καὶ ἐν γένει ἡ διάνοιά των, δὲν ἤθελεν ἀναγνώρισε ὡς μαθητὰς του τοὺς νεοπλατωνικοὺς τούτους τοὺς κατακρίνοντας τὴν ἀληθῶς φιλοσοφικώτατην θρησκείαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ζητοῦντας νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν.²

Οὕτως ἐκπαιδευόμενος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε παραδοθῆ ἐντελῶς εἰς τὸν ἐθνισμὸν, καὶ ἂν καὶ ἔκρυπτε πάντοτε τὰς ἀληθεῖς πεποιθήσεις του, ἔκτοτε ἤρξατο νὰ διαδίδηται ἡ φήμη, ὅτι ἀπέκλινεν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν. Διὰ τοῦτο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γάλλος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ καταστήσῃ αὐτὸν προσεκτικὸν εἰς τοῦτο. Τῷ 354 ἐρρίφθη ὁ Γάλλος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἕνεκα κακῆς διαχειρίσεως τῆς ἐξουσίας καὶ ἐτιμωρήθη διὰ θανάτου. Τότε δὲ καὶ ὁ Ἰουλιανὸς, ἐνοχος θεωρηθεὶς, ἀπήχθη δέσμιος εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν ἐν Μεδιολάνοις, ἵνα ἀνακριθῆ, ἀλλ' ὁ μέγας κίνδυνος, ὃν διέτρεξε, ταχέως ἀπεσοβήθη διὰ τῆς μεσιτείας τῆς αὐτοκρατείας Εὐσεβίας, ἧτις ἠγάπα τὸν Ἰουλιανόν μάλιστα, ἀπροσδοκῆτως καὶ παραδόξως θεωρηθεὶς ἀνεπίφοβος, ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ διατηρήῃ ὡς ἐν ἐξορίᾳ ἐν Ἀθήναις, καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτόθι τὰς σπουδὰς του. Καλλιτέραν ἐξορίαν δὲν ἐπόθει ὁ Ἰουλιανός. Ἐν Ἀθήναις εὗρεν ὅ,τι ἐζήτηι διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο καὶ τότε ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐν τῶν τελευταίων καταφυγίων τῆς καταδικωμένης εἰδωλολατρίας. Τοσαύτη ἦτο ἡ ἐπὶ σοφίᾳ φήμη τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὥστε, καθὼς λέγει ὁ εὐφυὴς Συνέσιος,³ ἤρκει μόνον νὰ μετέβαινέ τις εἰς αὐτὴν καὶ νὰ εἶχεν ἴδει μόνον τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Δῦκειον καὶ τὴν ἐν ἡ Ζήνων ἐφιλόσοφε Ποικίλην διὰ τὰ θεωρῆ ἑαυτὸν «ὡς ἡμίθεον ἐν ἡμίονοις» καὶ νὰ ἀπαιτῆ παρὰ τῶν ἄλλων νὰ «προσκυνῶσιν αὐτόν». Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίση τις, ὅτι κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους εὕρισκοντο ἐν Ἀθήναις καὶ ἐδίδα-

1. Πολιτ. Β'.

2. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης θεώρει ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν νεότητά τας ἀκόσμους λατρείας τῶν ἐθνικῶν Θεῶν (Πολιτικ. ζ', 8).

3. Ἐπιστ. 54.

1. Παπαρηγ. Ἱστορ. Ἑλλ. ἔθνος. Β', 637.

2. Gibbon, σελ. 520.

σκον νέοι Πλάτωνες καὶ Ἀριστοτέλεις· ἐκοσμοῦτο μὲν ἡ ἐνταῦθα σχολὴ ἐνίοτε ὑπὸ ὀπωσθήποτε σπουδαίων σοφῶν, οἷος ὁ Λογγίνος κατὰ τὸν Γ' καὶ ὁ Πρόκλος κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ἀλλ' ἐν γένει ἡ ἀληθὴς ἀκμὴ εἶχεν ἐκλίπει πρὸ πολλοῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ μικρόνοες σοφισταὶ, ἀσθενεῖς ἐπίγονοι τῶν γιγάντων ἐκείνων τῆς φιλοσοφίας, κατεῖχον τὴν θέσιν αὐτῶν. Δὲν ἐδιδάσκοντο ἐν αὐτῇ ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία καὶ ῥητορικὴ, ἀλλ' ἐπεκράτει ἄγονός τις σοφιστικὴ τέχνη. Κατὰ τὰς μαρτυρίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν Εὐναπίου καὶ Λιβαρίου ἡ ἐκεῖ ἐκπαίδευσις εἶχε καταντήσῃ ταπεινὴ τις λογομαχία, ἧς τὰ κύρια ἐλατήρια ἦσαν ἀπληστος χρηματολογία τῶν διδασκόντων καὶ κομμικοτραγικαὶ τῶν διδασκομένων ἔριδες, καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς Παπαρηγόπουλος. Ἡ σοβαρὰ φιλοσοφία εἶχεν ἐκπέσει εἰς ταπεινὴν τινα ἐπανάληψιν ἢ παράλογον ἐρμηνείαν ἢ διαστροφὴν τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν δογμάτων. Οἱ τότε σοφισταὶ οὐ μόνον ἐπηγγέλλοντο, ὅτι περὶ παντὸς ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ῥητορεύσῃσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ περὶ πᾶσαν τέχνην ἦσαν ἐμπειρότατοι. Κατήντησαν δὲ νὰ θεωρῶσιν εὐγλωττίαν τὴν φλυαρίαν, καὶ ὁ πολυλογώτατος νὰ νομίζεται καὶ ὁ ῥητορικώτατος. Οὐδόλως παράδοξον ἄρα, ἂν ὁ ῥήτωρ Πολέμων ἤθελε τρεῖς ὀλοκλήρους ἡμέρας ἵνα ὀμιλήσῃ περὶ τινος θέματος, ὁ δὲ ἐν Σμύρνῃ ῥήτωρ Οὐάρος, ἀνὴρ πλουσιώτατος, εἶχε τὴν ματαιότητα νὰ ὑποχρεοῖ τοὺς δανειζομένους παρ' αὐτοῦ χρήματα νὰ ἀκούωσι τὰς ῥητορικὰς αὐτοῦ μελέτας. Ἐν τούτοις ὁ ἡμέτερος Ἰουλιανὸς ἐθαύμαζε τοιοῦτους ῥήτορας καὶ σοφιστάς, ἡ δὲ ἐν Ἀθήναις διατριβὴ του ἐστερέωσεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον εἰς τὰς θρησκευτικὰς πλάνας του. Ἐνταῦθα ἐμύθηθη τότε καὶ εἰς τὰ Ἐλευσίνα μυστήρια καὶ ἐγνώρισε καὶ τὰς βαθυτέρας θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν ἐθνικῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐθνικοὶ ἐθαύμαζον αὐτὸν καὶ περιεποιούντο, ὡς εἰκόσ, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι χριστιανοὶ οἱ σπουδάζοντες μετ' αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, (ἔτυχον τότε ἐνταῦθα χάριν τῶν φιλοσοφικῶν των σπουδῶν οἱ ἐκ Καππαδοκίας φίλοι Βασίλειος καὶ Γρηγόριος, ὅτινες ἐκέλλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀναδειχθῶσιν ἐκ τῶν μεγίστων φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας), ᾤκτεινον τὰς πλάνας τοῦ νεανίου, καὶ προησθάνοντο τοὺς ἐξ αὐτοῦ δυνάμενους νὰ προέλθωσι διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν κινδύνους.²

Μετὰ ἐξ μηνῶν διατριβῆν ἐν Ἀθήναις πρὸς μεγίστην αὐτοῦ λύπην ἐκλήθη ὁ Ἰουλιανὸς καὶ πάλιν εἰς Μεδιόλανα, καὶ ἐνῶ ὑπόπτει νέους κινδύνους καὶ νέας σκευωρίας τῶν ἐχθρῶν του, ὁ Κωνσταντῖος, δούς αὐτῷ τὴν ἀδελφὴν του Ἑλένην ὡς σύζυγον,³ ἀνηγόρευσε

αὐτὸν, πειθόμενος εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς Εὐσεβίας, ἧτις δὲν ἐλητημόνει αὐτὸν, Καίσαρα, καὶ ἀτέθηκεν αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Βρεττανίας. Εἰς τὸ βῆμα τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ Κωνσταντῖος καὶ διότι, ἐνῶ τὸ κράτος προσεβάλλετο ἐξ ἀνατολῶν πρὸς τοῦ βασιλείως τῶν Περσῶν Σαπῶρ, ἡ Γαλλία ἐδηρῶτο συχάνις ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐκρῶν Γερμανῶν, ὥστε δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους. Παραλείπομεν ἐνταῦθα τὴν λεπτομερῆ ἀφήγησιν τῶν ἔργων τοῦ νέου Καίσαρος κατὰ τὴν ἐξαετῆ διαχείρισιν τῆς ἐξουσίας ἐν Γαλλίᾳ. Τοῦτο δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι, ἀναπτύξας μεγάλα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ προτερήματα, ὑπερέβαλλε πᾶσας τὰς δυσχερείας, ἐματαιώσε πᾶσας τὰς μηχανορραφίας καὶ βῆδουραγίας τῶν ψευδῶν φίλων καὶ πονηρῶν αὐλικῶν, ἐπανήγαγε τὴν ἡσυχίαν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὠδήγησε τοὺς νικηφόρους στρατοὺς του μέχρι τῆς καρδίας τῆς Ἀλλεμανίας. Ἡ δραστηριότης καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνδρός, ἃς τότε ἀνέδειξε, νεώτατος-ἔτι ὢν τὴν ἡλικίαν, ἐγείρουσι τὴν ἐκπληξιν. Τότε ἐφάνη ὁποῖος καὶ ὡς αὐτοκράτωρ θὰ ἀνεδεικνύετο ὁ Ἰουλιανὸς, ἂν ἡ οἰκτρά ἐκείνη περὶ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας πλάνη του δὲν παρώθει αὐτὸν εἰς πράξεις ἀσυνέτους καὶ ἀδίκους, αἵτινες θὰ παρεσκευάζον φοβεροὺς κλονισμοὺς εἰς τὸ κράτος του, ἐὰν μὴ ἐπήρηστο ταχέως ὁ θάνατός του. Ὡς Καίσαρ ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἡμέραν ἀφιέρου ὁ Ἰουλιανὸς εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως ἢ τὰ πολεμικὰ· μικρὸν μέρος τῆς νυκτὸς εἰς τὸν ὕπνον καὶ τὸ ἐπίλοιπον αὐτῆς εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν καὶ ῥητόρων. Ταχέως δὲ εἴλκυσε τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέβη τὸ εἶδωλον τῶν στρατιωτῶν, οὗς ἀπὸ νίκης ὠδήγει εἰς νίκην. Ἡ πρὸς αὐτὸν προσκόλλησις πάντων καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ δύσει ἦτο γενικὴ τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσῳ αἱ θρησκευτικαὶ καὶ μαχικαὶ αὐτοῦ φαντασιοκοπία ἔμενον τῷ κόσμῳ ἄγνωστοι, διότι πάντοτε ὑπέτρεφεν αὐτὰς ἐν τῷ κρυπτῷ, μόνον τοῖς πιστοτάτοις ἀποκαλύπτων αὐτάς. Ἀλλ' ὅσον ἡ φήμη του ὑψοῦτο, τοσοῦτω ζωηροτέρα ἠγείρετο ἡ ζηλοτυπία τοῦ αὐτοκράτορος ἐναντίον του. Τῷ 360 ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ διαταγὴ νὰ ἀποστείλῃ τὸ μεγαλύτερον καὶ κάλλιστον μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἀνατολὴν ὡς δῆθεν ἀναγκαῖον ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ. Ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τοῦ Κωνσταντίου ἦτο νὰ ἐξασθενίσῃ τὸν Ἰουλιανὸν, ἵνα παρασκευάσῃ εὐκολον τὴν πτώσιν του. Γενικὴ κατακραυγὴ ἠγέρθη τότε ἐν τῷ στρατῷ, καὶ ὅτε αἱ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα παραστάσεις τοῦ Ἰουλιανοῦ οὐδένα ἀπέφεραν κερπὸν, ἐστασίασαν οἱ στρατιῶται, καὶ ἀνεκήρυξαν ἐν Περσίῳ τὸν Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα. «Ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη, λέγει ὁ

1. Β', 635.

2. Γρηγόρ. Ναζ. Β' στήλιτ. κατὰ Ἰουλιανου.

3. Ἡτις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

γερμανὸς ἱστορικὸς Σλόσσερ,¹ ὅς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἔδειξεν ὁ Ἰουλιανὸς, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἐφουσίωσε τὴν ἀνδρᾶ οὐδεὶς δὲ κατεδιώχθη ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν προτέραν πρὸς τὸν Κωνσταντῖον προσκόλλησιν οὐδεμίαν ἐν γένει τῶν συνήθων κατὰ τὰς τοιαύτας περιστάσεις βίαιοπραγῶν διέπραξε.» Ματαίως ἐζήτησεν ὁ Ἰουλιανὸς νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν θεῖόν του, προσειῶν νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς συνάρχων. Ὁ Κωνσταντῖος ἀπαιτῶν τελείαν ὑπακοήν, ἐπήρχετο μετ' ὀλίγων κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ στρατοῦ του. Ἡ σύγκρουσις ἤτο ἀφευκτος. Κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 361 ἐκίνησε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ στρατοῦ του πρὸς τὴν ἀνατολήν, καὶ χωρὶς νὰ εὕρῃ οὐδαμοῦ ἀντίστασιν, προσέβη μέχρις Ἀθηνῶν. Ἐνῶ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔκρυπτε τοσοῦτον τὴν πρὸς τὸν ἐθνιστὸν κλίσιν του (τῇ 9 Ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἶχε τελέσει ἐν Μεδιολάνοις μετὰ τῶν αὐτόθι χριστιανῶν τὴν ἑορτὴν τῶν ἐπιφανίων), ἤρχισε νῦν φανερώς νὰ κηρύττηται ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρείας, διέταξε πάλιν νὰ ἀνοίξῃσι τοὺς ναοὺς τῶν ἐθνικῶν θεῶν καὶ προσεκάλει πάντας νὰ ἀκολουθήσῃσι τὸ παράδειγμά του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Πρὸς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις γράφων, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, διεξήγει τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχον τότε ἔτι πολυάριθμοι οἱ ἐθνικοὶ, οἵτινες ὑπὸ τὴν κυραρχίαν τοῦ Κωνσταντῖου εἶχον πάθει πολλά.² Προθύμως λοιπὸν ἡσπασθήσαν τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ἰουλιανοῦ.

¹ Ἐπιταὶ τὸ τέλος.

A. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ.

ΟΙ ΣΚΥΛΟΙ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τοὺς σκύλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδεὶς τῶν περιηγητῶν λησμονεῖ, διότι ἀποτελοῦσι τῶν ἰδίων γένος, καὶ κρῖμα ὅτι δὲν τοὺς ἐγνώριζεν ὁ Βυρῶν, ἵνα προσδιορίσῃ καὶ πρὸς περιγραφὴν τοῦ ἤθους αὐτῶν ἰδικίτερον ἄρθρον. Τὸν σκύλον ὁ Μουσουλμάνος τὸν θεωρεῖ ὡς ἀκάθαρτον ζῶον διὰ τοῦτο καὶ οὐδέποτε τὸν δέχεται εἰς τὸν οἶκόν του, οὔτε τὸν πλησιάζει. Οὐχ ἦπτον ὅμως, ὡς φιλόκωπον καὶ ὠφέλιμον ζῶον, τὸν τρέφει, τὸν περιθάλλει, καὶ βλέπει ἐξῶθεν τῶν μεγάλων οἰκῶν πινάκια ἐπίτηδες, ὅπου ῥιπτόνται τὰ ἄχρηστα ἀποφάγια πρὸς τροφήν τῶν σκύλων, καὶ στεγάσματα ὑπὸ τὰ ὀποῖα γενῶσι καὶ ἀνατρέφουσι τὰ μικρὰ τῶν αἰθλιακά. Τοιοῦτοτρόπως δὲ περιεπόμενα τὰ ζῶα ταῦτα, πολλαπλασιάζονται κατὰ χιλιάδας, τὰς

ὁποίας ἀναριθμῶσι τινες εἰς πεντήκοντα, καὶ εἶνε οἱ φύλακες καὶ καθαρισταὶ ἐνταῦτ᾽ τῆς πόλεως, καὶ ἰδίως τῶν Τουρκικῶν συνοικιῶν, τὰς ὁποίας ἐξ αἰτίας αὐτῶν δὲν εἶν' ἀκίνδυνον νὰ διοδοῦσῃ τις, καὶ μάλιστα νύκτα καὶ με ἐνδύματα εὐρωπαϊκά.

Τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει σκύλων τὸ γένος εἶνε παντοῦ τὸ αὐτὸ, μανδρόσκυλοι με ῥύγχος καὶ ὄτα ἀλώπεκος καὶ πυκνὸν μαλλίον. Δὲν ἀνήκουσι δὲ εἰς κἀνένα, ἀλλ' εἰς μόνην τὴν γειτονίαν, ὅπου ἔφθασε καθεὶς τῶν νὰ γεννηθῇ. Τὸ δικαίωμα ὅμως τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης εἶνε παρ' αὐτοῖς ἀπαράγραπτον, καὶ ἀλήμων ὃ εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε τὸ παραγνωρίσῃ καὶ κάμη ἐν βῆμα μόνον ὑπὲρ τὰ ὄριά του! διότι ὅλον τῆς προσβληθείσης γειτονίας τὸ σκυλολόγιον χύνεται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ κατὰ τοῦ ἐγκληματίου, καὶ τὸν ζεσχίζει, ἐὰν δὲν προφθάσῃ νὰ μακρυνθῇ.

Νομίζω ὅμως ὅτι τὰ ζῶα ταῦτα, ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἦσαν καὶ ἐπὶ Βυζαντίων εἰς πλῆθος ἐντὸς τοῦ ἄστυος, καὶ εἰς τὰς ὠρυγὰς αὐτῶν ἔμεινεν ὀφειλέτις ἡ πόλις, σωθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ Φιλίππου¹ χειρὸς, ἐτοίμου ἤδη νὰ εἰσχωρήσῃ δι' ὑπὸνόμου ἐντὸς αὐτῆς. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἀπίθανον νὰ ἔλαβον ἕκτοτε πρὸς ἀνταμοιβὴν τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἀσουλίας.

Ὅπως ὅμως κεν ἔχῃ, ἡ πληθὺς αὐτῶν εἶνε ὀχληρὰ, καὶ ἐν καιρῷ ἐπιδημικῆς νόσου πολλὰ ἐπικίνδυνος. Ὅθεν καὶ ἐπὶ Σουλτάν Ἀχμεδ τοῦ Α', συμβάντος μεγίστου θανατικῆς, οἱ ἱατροὶ, ὅλοι τότε σχεδὸν Ἑβραῖοι, ἐπρότεινον ὅτι ἔπρεπε νὰ ληφθῇ κατ' αὐτῶν μέτρον, ὡς διαδιδόντων τὸ μόλυσμα. Διέταξε λοιπὸν ὁ Σουλτάνος νὰ φονευθῶσιν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐρωτηθῇ ὁ Σείχ-οὐλ-ἰσλάμ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπήντησεν, ὅτι τὰ ζῶα ἔχουσι ψυχὴν, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται τις ἀνεγκλήτως νὰ τὰ φονεύσῃ. Ἀπεφασίσθη τότε νὰ περιορισθῶσιν εἰς τινα τῶν παρακειμένων ἐρημονήσων, καὶ ἐκεῖ νὰ τρέφωνται ὑπὸ τῶν βυρσοδεψῶν, εἰς τοὺς ὁποίους χρησιμεύουσι τὰ περιττώματά των, καὶ μετεκομίσθησαν χιλιάδες. Τὸ αὐτὸ ἔγινε καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάν Μαχμουδ, ὅστις, ἀφ' οὗ ἐκαθάρισε τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς πανάλους τῶν Γενιτσάρων, ἠθέλησε νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων τούτων ἀχρείων ζῶων τὴν λέπραν. Ἀλλὰ, βυθισθέντος ἐνὸς τῶν μετακομι-

1. Ἡ πολιτορχία τοῦ Βυζαντίου δὲ τοῦ Φιλίππου ἐγένετο τῷ 337. Ἐπὶ τῆς πολιτορχίας δὲ ταύτης, ὑπὸνομον διορῶσαντος τοῦ Φιλίππου, κατὰ τὸν Στέφανον τὸν Βυζαντινόν, καὶ μέλλοντος ἤδη ἀναδύναι ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀκότους ὄντος, ἀνέλκωψεν ἀφ' ἑρῆς ἡ σελήνη, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου καὶ οἱ κύνας, αἰσθανόμενοι τῶν ὑπορυπτόντων, διήγειραν, ὠρυόμενοι δεινῶς, τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων. Ἀποτυχούσης δὲ οὗτω τῆς πράξεως, οἱ Βυζαντινοὶ, ἀποδόντες τὸ θαῦμα εἰς τὴν Φωσφόρον θεῶν Ἐκάντην, τό τε ἄγαλμα αὐτῆς ἐν τῷ Βοσπορίῳ λιμένι Ἰδρύσαντο, Φωσφόριον αὐτὸν προσονομάσαντες, καὶ σύμβολον τῆς πόλεως αὐτῶν ἔλαβον τὴν ἡμισέληνον.

1. Weltgeschichte IV, 482.

2. Ἐν τῇ Λακωνικῇ, ἰδίως ἐν Ματίνῃ, ἐσώζοντο εἰδωλολάτραι μέχρι τοῦ 9^{ου} αἰῶνος. Πορφυρογ. πρὸς τὸν ἴδιον βίβν Ῥωμάνον, σελ. 50.